

כדאי להתעכב לרגע על החלקים האישיים שקס מוסיפה לעבודתה המקורית. פעמים חלקים אלה נקראים בחן וגורמים לקורא להרגיש קרבה אל הכותבת. אחרי הכול, בענייני הנפש - הפרטי הוא המחקרי והמחקרי הוא הפרטי. ברם לעתים ההרגשה היא של עומס, כמו הייתה זו עגלת מסע שמנסה לנוע בכמה דרכים בו-זמנית. כך גם לגבי הפירוט של שיטת המחקר, שמתאים לעבודת הדוקטורט ופחות לספר עיון. בהקשר זה יד עורך אמונה הייתה יכולה להקל את הקריאה בספר ולהפוך אותו למותאם יותר לקריאה שוטפת.

מילה לסיום על הפחד. בנדורה החל את עבודתו על מסוגלות עצמית דרך עבודה עם אנשים שסבלו מפוביות ובאמצעות חקירת האמונות שאפיינו את מחשבתם. כמו רוזולט בנאמו, הוא ניסה להוכיח שהאובייקט מעורר הפחד אינו העיקר, אלא הציפייה לו או האמונה על אודותיו. הציפייה השלילית מפריעה במאמץ להתמודד עם האובייקט, יותר מאשר מאפייני האובייקט. זו תובנה עמוקה ויסודית. אולם לצדה אין לשכוח שאמונה בפחד יכולה להיות חוויה מערערת ומשביתה בפני עצמה. העובדה שמדובר ביציר תודעתי אין בה כדי לבטל את כוחה בהכרח, אלא רק לסמן דרך אפשרית להתמודד עמה. החכמה המעשית - שאינה ברורה מאליה - היא להצליח לעקוף את המחשבות שהתודעה מייצרת ולפרוץ דרך למסוגלות עצמית גבוהה, למקצועיות ממומשת ולחיים מספקים. המורות בעלות המסוגלות העצמית הנמוכה במחקר התקשו להתגבר על אמונותיהן, ועקב כך טרם מצאו שיטה לעקוף את הפחד המנבא רעות. אך הדרך שרירה וקיימת. כפי שאמר רבי נחמן בעל המשנה הפסיכולוגית המעמיקה: "כל העולם כולו גשר צד מאוד, והעיקר לא לפחד כלל". מי שאימץ את העיקרון, סופו שיעבור את הגשר בהצלחה.

משה דב כספי (2013). חכמת ילדים אור כוכבים. תל-אביב: מכון מופ"ת. 153 עמודים.

עדנה ענבר

ספרו החדש של פרופ' משה ד' כספי הוא המחשה משכנעת ביותר של תפיסתו את החשיבה הילדית כמקור השראה ולימוד למבוגרים. במשך כעשור הקשיב כספי לשיחות, לאמירות ולמחשבות של ילדים, ותיעד אותן. הצטבר אצלו אוסף עשיר ומרשים של אמירות שמייצגות את החשיבה היצירתית של הילדים, אשר מעלים פליאות, שאלות ותובנות על תופעות שונות מתוך עולמם הפנימי והעולם החיצוני המוחשי. בעינינו, המבוגרים, החשיבה של הילדים "פורצת גבולות", במקרים רבים פורצת את גבולות ההיגיון. בעבורם, שעדיין לא הפנימו את גבולות ההיגיון, מחשבותיהם הן בבחינת ניסיונות מרתקים להסביר לעצמם את העולם ואת מרחביו. ילדים קטנים מעלים תהיות ומחשבות על השפה שהם שומעים ומדברים, על מקומם של המבוגרים בחייהם, על בעלי החיים והצמחים שהם פוגשים בדרכם, על חפצים ושימושיהם

המקובלים והמדומיינים וכן על המחשבות המציפות את מוחם בלא הרף. ילדים קטנים אוהבים ללמד אחרים, קטנים כגדולים, ובטוחים בעצמם בנוגע לדברים שהם יודעים לעשות. הם מלמדים ילדים אחרים כיצד לעצב וליצור דברים (מקבץ דוגמאות בעמ' 80-81 ולאורך הספר), ומאמינים ביכולתם של האחרים ללמוד ולהצליח. הם מורים טבעיים, ללא כוונות זדון להכשיל, להשפיל.

ילדים קטנים הם בלשנים טבעיים. הם מביעים תהיות לגבי ביטויים שונים, ובעיקר - יוצרים אין ספור ביטויים משל עצמם. חקר התפתחות הלשון הוא תחום רחב וענף, אולם אין חוקר שמסוגל להעלות בדעתו את מגוון היצירות הלשוניות של הילדים. הספר של כספי רווי באמירות מפתיעות, לצד אמירות שאופייניות כנראה לרוב ילדי הארץ דוברי העברית. תוך כדי תהייה על תופעות שונות, הם מציאים הגדרות, מונחים, תארים. שתי דוגמאות מני העשרות הפזורות בספר: "מי שרואה הרבה טלוויזיה הוא ראתן" (וכספי מפרש - רואה מומחה, עמ' 73); והדוד שאוהב להמציא חרוזים הוא "חולה חרזת" (עמ' 56).

הציטוטים והמובאות מדברי הפעוטות והילדים השזורים בספר, החל במילים הראשונות בגיל חצי שנה וכלה בהתבטאויות של גיל שמונה וחצי, משקפים עושר של סוגי קשרים והקשרים שקיימים בעולמם של הילדים, וכולם מוצגים מההיבט האוהב, המקבל, המצמיח, ההתבונני. כל אחד מהציטוטים זוכה לפרשנות מזוויות הסתכלות שונות ומשקף, בכל פעם מחדש, את עוצמתה של תורת ההתבוננות של כספי. לקוראים שאינם מצויים בתורתו מוגש מבוא קצר ובהיר שבו הוא פורס את עיקרי משנתו, וגם הוא מעוטר ומאויר בדברי ילדים. הספר מסתיים במאמר קצר על מאוויים של ילד ומבוגר - "הכי אני רוצה להיות נמר" (עמ' 137-150), שבו כספי חוזר ומבהיר את השוני בין החשיבה הילדית לזו של המבוגרים.

מבחינה זו הספר יוצר טלטלה באופן ההסתכלות של הקוראים, הורים ומורים, על חשיבתם של הילדים: היכולת שלהם לתהות על תופעות ולהשתהות (בעיקר באשר לטבע המוחשי בסביבתם, או זה המתואר בספריהם ובתכניות הטלוויזיה); יצירי הדמיון שלהם; חלומותיהם, שאיפותיהם ומאווייהם; עושר המחשבה והלשון שלהם; הקשרים שלהם עם בני משפחה וחברים ועוד כהנה וכהנה אירועי חיים.

ההערות-הארות והתובנות שמעלה כספי בהתייחסותו לדברי הילדים מעידות לא רק על ידע פסיכולוגי רחב, אלא גם על הזדהות עמוקה של הצופה-מתעד עם עולמם של הילדים. בבהירות וברוח טובה אנו מקבלים שיעור חשוב על דברים שאולי נסתרו מאתנו כאשר גידלנו את ילדינו. אך יותר מכך - הספר קורא להורים צעירים להתבונן, להקשיב, לתעד, לתהות ולחשוב על הנושאים שמעסיקים את ילדיהם, שהרי אין ילד או ילדה שאין להם דמיונות רבי-עוצמה, פניני לשון, דרכי התבוננות והבנה ייחודיות להם וחוויות אסתטיות, רגשיות וחברתיות מרתקות.

בקריאתי החוזרת ונשנית בספר ניתנה לי ההזדמנות להיזכר בהמון רגעי התפעלות שלי מאמירות, ממחשבות וממעשים של בנותיי בגילם המתוארים בספר, והתעורר בי צער עמוק על שלא השכלתי לתעדם בכתב כפי שעשה כספי לדברי נכדיו וחבריהם. אולי כאשר אתפנה